

Om runstenar. : Fm 67.

Ehrenpreis, Carl Didrik,

HS Fm 67.

National Library
of Sweden

Ja Eitjogesu Maas Sara
Page 200. 201. 202.

theket.
O.L.M.
ifter.

nskap

67

²
Fm 67.

Genl. J. J. J. J. J.
1817.

Fom. 67.

Fydelig
Undervisning
huru man skal förstå
och
bruka

RUNSTAFVEN

inrättad

efter

det Gregorianiska

Calendarium

jemt

kort underrättelse, huru de gamm

la Runstafvar kunna lämn

pas til nu varande

tide, räkning.

af Chronyrouz. Se Run=Kännen Pag. 206

n
d
A
m
a
m
bo
k
f
r
o
i
i
n
d
G
b

At något anföra om Års, tider,,
 nas skiften med deras synnerliga, förän,
 dringar til timar och minuter, samt Solens och
 Månens noqaste omloppstid, är här icke före,,
 målet, så mycket mindre, som detta finnes att,
 astronomice uträknadt, af Herr. Professor Shen,
 marks författade och genom trycket i Stock,,
 holm utgifne *Computo Ecclesiastico*; utan sö,,
 kes endast, at, genom cyclisk uträkning, eller
 så kallade Sol, och Måne, cirklarne, så under,,
 rättelse i kort begrep, om Dagar,, Månaders
 och årets eller Solens lopp. Man må därföre
 i akt taga Runstafvens anvisningar därut,,
 innan och förekommer först des

Beskrifning.

Runstafven är en stadigvarande Alma,,
 nach, som kan är i från ^{är} nyttjas så länge verl,,
 den står och har tvänne rader med Junor el,,
 Gjöthiska bokstäfver skurde, hvarstver alla,,
 banda märken och figurer stå teknade.

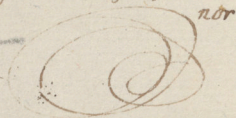
Öfra

Öfra raden utmärker årets längd, hvartil de gamle brukat de sju främsta runor i Alphabetet för hvarje dag i veckan en runa, hvilka 7. uprepas 52. gånger efter veckorna i året och göra et antal af 364. hvartil lägges en, efter årets omgång består af 365. dagar, i hvilket afseende uprepas 53 gånger på Stafven. Den nedra rad kallas Vecko, Staf och kunna des bokstäfver P N P K R I * bäst behållas i minnet qd ordet Sudorkk. #

Den nedra radens bokstäfver utvisa Månens gång och omskiiften i Ny och Nedan, kallades af de gamla Trim, Rim, Staf, Tun, gelrad eller Gyllental, emedan den i Salen, daric utmärktes med gyllende eller röda bokstäfver. Dessa äro lagne af Alphabetet i ordning 19. til antalet, efter Måne, cir, kelns omlopps tid af 19. år. så at de alla stå 19. gånger på Stafven ut satta och sidst 7. runor

Je begrepet här för ut—

nor därtill lagde, som då komma at stå 13.
gångrer: varande dessa 12. til utseende, betyg-
delsen och namnen, som följer:

1 Pj. Frej	8. F. n. Nöd.	15 Ym. Madur
2 Nll. Ur	9 Li. Is.	16 Hau. Stupamadur
3 Pth. d. Thor	10 A. ä. Ar.	17 Al. Arlauqur
4 F. o. Oden	11. Vj. Sun.	18 K. m. m. Twimadur
5 Kr. Reid	12. T. t. Tyr.	19 Odd. Belgthor.
6 Yg. h. Tön	13 Bb. p. Björk	
7 *b. Hagel.	14. N. Laugur.	

De uprepas så ofta, som behöfves, til at visa Tun-
gel, skiften i årets 12. Månader. Enligt de gam-
las påfunne uträkning med runornas ställning,
eller de ännu i Papiristiska Länderna brukeliga
Epacter, til at utmärka Ny. tändningar, stå icke
runorna på Stafven i ordning efter hvarandra,
så som: P. N. P. etc. Ställningen af runorna på
denne förnyade Staf är rättad och så af-
passad til nuvarande tide, räkning, at deras
ord.

ordning är följande:

PIPTTRPHΦΕΚΒΔΙΧ*ΥΕΤ

Afventides äro dessa tungel, talds bokstäfver icke lika när tillsammans satte, hvilket beror af tungel, skiftens uträkning och hvartil orsaken kan sökas uti Rudbecks Atlantica Tom. 2. pag. 635, därest talas om en regel, efter hvilken Bønderne i forntiden brukat utsätta Gyllentalet.

Visa dagar i året äro teknade med märken; således: + Helt kors betyder Större Fester och Orörliga Helgedagar, hvilke uti Calenderen bibehålla sina märken, ehuru somlige til firande äro afskaffade. * Halft kors, som vändes til Månadens början, betecknar mindre Helgedagar, med hvilkas märken är samma beskaffenhet och de † kors, som vända sig til Månadens slut, andra märkedagar.

Alla märken på Stafven äro uttydningar på korsen och finnas här merendels tvänne för hvar med kors teknad dag, hvilka utmärka årens tider och syftor, som på dem böra förrättas, dels och äro insatte efter *Christendomens* in.

ET

tuori.

r af-

ken-

ogbøss

derne

, sa.

"riiga

e fi

af

dens

v-

cks-

lut,

r pa

"on-

"rka

"orret,

mens

er,

REKPPNDPFEKPP
NIG * P F E K

K*PPNDPFEKPP
NIG * P F E K

*PPNDPFEKPP
NIG * P F E K

REKPP*PNDPFEKPP
NIG * P F E K

in
m
at
af

Deut.

rel
ra
ka
6. Tr

vi
B. J.
bu
na

Ch
J
Ja
aj

h
12
h
F

införande, til vissa Helgons och Martyrers a,
minnelse, samt i synnerhet til minnes, hjälps,
at lättare kunna igenfinna dagtalet, som ses
af följande öfver dem fattade förklaring:

Januarius.

1. Nyaårs dagen. En knif betyder Christi omskä,
relse: et horn betecknar, at Jul, frögden ännu va,
rade, där under våre förfäder voro vane at dric,
ka utur guld eller silfver beslagna horn).

6. Trettonde dagen Jul. Stjernan, som visade de tre
vise män vägen: et horn för Jul, frögden).

15. Tjugonde dagen Jul, eller Gnuts dag. et krönt-
busfvud, efter Knut, eller Canutus var den Ko-
nung i Danmark, som där först inrättade
Christen domen och blef därför af det hedni-
ska folket dräpen, samt af Säven år 1120. up-
förd ibland Martyrerne och dagen sedan,
äfvén i Sverige, helig hällen: et omstjälpt
horn, efter Jul, ölet var att.

19. Hindrichs. En Biskops spira, eller staf, efter
han var Biskop i Upsala och blef dräpen i
Finland, dit han var sänd, at omvända fol-
ket

ket ifrån hedendomen: en trefotad stol för för,
sta Sings, terminen om året, och de gamla
bruk at sitta på sådane stolar, när de dömdes.

24 Ericus translatus. En döds, skalle, med några
ben, beteknar, at Konung Eric den heliges ben
på denna dagen blifvit med stor procession
år 1273 under Konung Waldemar flyttade
ifrån gamla Uppsala til den nya Staden,
och förvaras ännu i Domkyrkan i en för,
gyld silfver kista.

25 Paulus, et sverd antingen därjäre, at Apo,
stelen skal med sverd blifvit af daga tagen,
eller at han försögt Christna församlingen:
en bäge för jagt, tiden skull.

Februarius.

2. Maria renings eller Kyndelsmeiso dag. En
krona, som ock ses alla Maria dagar, emedan
Papisterne hålla jungfru Maria för eh-
himnellske Drottning: några lys eller blofs,

bedningarne gingo då därmed omkring sina
döda slägtningar; betekna och Papiſternes ma-
ner, i det de då inviga' sina' til Guds tjensten
brukeliga ljus.

6. Dorothea! Des bröst, bild: et äple beteknar, at-
då hon, som var en adelig Jungfru, marterades
och halshogs, skal från himmelen nedkommit
en korg med frugt och rosor.

9. Apollonia. en tang, efter hennes tänder under
marterande, blefvo uttagna: en not, näl, ty då
är tid at binda' not.

15. Sigfrid. En Biskops spira, efter han var Bi-
skop i Wexiö och har döpt Olof Sköt, Sionung
en vedgäa, ty då är tid at fälla träen til ved
och timmer.

Märkenas förklaring, som följa
i de öfriga Månaderne i året, så väl
som deras beskrifning, kallas af med
följande kalender, Stafvens beskrifning.

Be.

dags bokstafven och alla orörliga Fester,
 för hvilket är man vill; ty samma cirkel ut,
 visar de nämnde Söndags bokstäfverna, huru
 de hvart är ombyttas och hvart fjerde är för,
 dubblas, då den öfra bokstafven visar Söndagar,
 na före och den undra efter Skottdagen!

Att finna Sol-cirkelen och veta Söndags bok-
 stafven är lätt, då man begynner at räkna med
 1 på det 17de talet i ordningen * och för hvar sol-
 jande runa i öfra raden tillägger 200: därmed
 fortfar så länge man kan, sedan 32 och sidst
 4. då det icke längre låter sig göra, går man
 til nedra raden och räknar 1. för hvar runa
 och där man då stannar, är det sökta årets
 Söndags bokstaf, til exempel:

Söndags bokstafven för år 1787 upfinnes så
 ledes: Begyn på * med 1. såg sedan på Pi öfra
 raden 200, R 400, * 600, N 800, F 1000, V 1200, P 1400,
 P 1600 och efter nu mera 200. icke kunna tilläg-
 gas; ty då blifver det flere, än 1787. där före
 bru,

brukas 3°. och säges på R. 1632, *1664, N1696, F1728,
P1760, och efter jag nu icke kan bruka 3°, så til,
lägger jag allenaft 4. och säger på P1764, P1768,
R1772, *1776, N1780, F1784; då nu ej längre kan
brukas 4; så går jag på nedra raden och tilläg-
ger allenaft 1. nemligen. på N1785, P1786, och
*1787, där af ser jag, at *blifver Söndags bok,
staf det året, samt at det icke är Skottår, utan
nästa är för Skottåret, och så vidare, med hvil-
ket är, som sökas.

Märk: denna räkning med början på *kan
ej brukas längre tillbaka, än til Calendarii år,
dringen, som skedde i Sverige år 1753. utan
om man vill veta Söndags bokstafven för
något af de des förinnan förflutna åren, så
börjas räkningen med 1. på Poch, fortjares
sedan på lika sätt, som jagl är.

Märk 2° År 1700 uteslöts Skottdagen all in,
til 1712. då det igen blef rättadt, så ut det året
voro 3. Söndags bokstafver, en före Skottda-
gen

gen, den 2^{dra} på Skottdagen och den 3^{dje}
efter Skottdagen.

Mark 3° Detta föregående nu brukeliga räk-
nings sätt, at börja på ^V* gäller endast til det-
ta Seculo eller 1700 åratalets slut; ty som år
1800. Skottdagen kommer ut uteflutas, så
komma ock Söndags bokstäfverna i annan
ordning. Man måste då i hela det följande
Seculo börja l. på N. i öfra raden, på 200 och
så vidare, som förut är omnämndt. Hela 1900.
talet börjas på P i öfra raden, som ock brukas
hela 2000 det: sedan vidare efter dätagen-
bokstaf, så som: at år 2100 antages åter en
annan Series eller ordning i Sol. cirkels räk-
ningen, så at man då begynner räkna l. på F,
om Söndags bokstafven det århundradet
skal igenfinnas; dock är härvid til mär-
kandes, det år 1800 infaller på R och då kom-
mer V på öfra raden, som skulle vara Söndags
bokstaf före Skottdagen at aldeles gås förbi och

R.

& på nedra raden brukas hela året igenom:
likaledes går det til år 1900. at endast*, som står
under V, brukas året om til Söndags bokstaf, e,
medan det året ock blifver allmänt; men år
2000. blifver Skottår; där före skal, som här
föret, är sagt, samma ordning i räkningen
följas, som i det föregående Seculo, allt til 2100.
hvilket är igen blifver allmänt.

Här i början är något nämnt om årets längd
och dess 52 veckor; men bör närmare förkla-
ras, huru dagarna i veckan hvart och et är
inom 28 de Sol. cirkels året ombytas och mär-
kas där före, at när man af Sol. cirkeln vet Sön-
dags bokstafven, så vet man ock alla dagar
i veckan och på hvad dag de orörliga Fester
infalla; men hvart 4de år, då Skottår inträ-
far, märkes, at Skott, dagen insättes emellan
den 24 och 25 Februarii och efter V står på
den 24, så bör det ock räknas för den 25. och
* för den 26, så at Februarius får 29, det är
en

en dag mera, än det står på Stafven; hvar,
af ses, hvarjore Skott är hafva tvänne Sön,
dags bokstäfver; ty när V brukas på 2 da,
gar å rad, följer vödvändigt, at Söndagen
sedan infaller på en annan bokstaf.

Af Runstafven finnes ock, at första dagen
i hvar och en af de 12 Månader i året, måtte
alla år hafva samma bokstaf, som af när,
stående minnes verser kan i bog komma,
uti hvilke hvar och et ord börjas med sam,
ma bokstaf, som hörer til första dagen i den
månaden i året, som i ordningen svarar där,
emot:

Prögdinnan knder hfer *olmgårdens Nu,
dergräs,

Räder *jalmaro Pjer. sva Paxar Preda Edurs
Vämpanäs.

Häraf ser man, at Januarius begynnes
på P, Februarius på F, Mart: på F, Apr:
på *, c. s. v.

Tun,

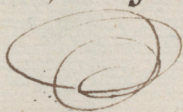
Tunget,, raden

grundar sig på Måne,, cirkelen, som här i början är til någon del omnämnd, med dess 19-åriga omgång och bokstafver. Det återstår sattet at egenfinna Primen, eller Gyllenta, let för et gifvit år, hvilket fallor helt lätt, då man begynner främst på raden vid P at säga 1. och sedan vid hvar bokstaf i ordning efter Alphabdet ökar 400, så länge man kan: sedan 20. på hvar bokstaf och sist 1, då städnar det begärta aratallet på den runa, som är det årets Gyllental, til exempel: Hvad blirver Gyllental 1787. At besvara denna fråga, börjar man at räkna på P 1, på N 400, P 800, R 1200, S 1600 och efterna är för mycket at tillägga 400, så brukas 20 och säges på P 1620, *1640, †1660, ‡1680, ¶1700, ¶1720, †1740, §1760, ¶1780, och efter 20 ike-mera duger, så säges på ¶1781, ¶1782, †1783, ‡1784, ¶1785, på P i från början igen 1786,

och

och N 1787, således blifver svaret på frågan,
at N blifver Gyllental 1787, och sålunda i al-
la mål.

Häraf upkommer tungel, raden, som visar
hvad dag man får Ny och Nedan eller Fullmä-
ne, samt första och sista quarteret, så at, när
man vill veta, när Ny infaller, så uppsökes på
förr. beskrifne sätt Gyllentalet, som är det be-
gärta årets tungel, runa och så ofta den fin-
nes i tungel, raden är Nymåne den samma
dag, som däremot i Dag, raden svarar. När
man fått igen Ny, så räknas $7\frac{1}{3}$ dels dagar til
första quarteret, $14\frac{2}{3}$ dels dagar til fullmånen
och 22 til sista quarteret: vill man taga igen
Fullmånen för nytändningen, så räknas 16. da-
gar tillbaka och til sista quarteret 8. dagar,
til exempel: År 1787. hvars Gyllental blifver
N; därför är Nytändning i hvar Månad där N.
står i tungel, raden; N står i tungel, raden un-
der d. 19. Januarii i dag, raden, då blifver Ny,
tänd

tändning: i Febr. d. 17, i Mart: d. 19 och så i all-
ta Månader. Vill jag veta första kvarteret, räk-
nar jag 7 dagar fram efter Ny, så har jag d. 26.
Jan: d. 25. Febr. d. 26. Mart: o. s. v. Vill jag veta
sidsta kvarteret, räknar jag 7 i från Fullmånen
och får d. 9. Febr. d. 10. Mart: d. 9. April: o, s, v.
Men vill jag hafva igen Månens omskiffel,
se framför Ny-tändning, måste jag räkna 8 til-
bakas til sidsta kvarteret, så som i från det Ny,
som är d. 19. Jan, då sidsta kvarteret infaller
d. 11. Jan. d. 9. Febr: fort far jag sedan til 16, så
har jag föregående Fullmåne.

24
Här af kan jag ungefär veta när Månen
går up och ned, samt huru länge han lyser
om quällar och morgnar; ty uti Ny-månen
går han up och ned med Solen: uti första
kvarteret går han up om middagen och ned
om midnatt: uti Fullmånen går han up, då
Solen går ned och ned, när Solen går up, lyser
så hela natten, och i sidsta kvarteret går han
up om midnatt och ned om middagen.

Beträffande Månens lysande, så visar han
sig

sig första dagen efter Nyttändningen 48.
 minuter efter Solen om aftonen, andra da-
 gen 2 gånger 48. min: o. s. v., som af följande
 tafla ses:

Om morgon månens lyfjande		Om afton månens lyfjande	
d: tim.	min	d: tim.	min.
16	11	12	1
17	10	24	21
18	9	36	39
19	8	48	43
20	8	—	54
21	7	12	64
22	6	24	75
23	5	36	86
24	4	48	97
25	4	—	108
26	3	12	118
27	2	24	129
28	1	36	140
29	—	48	141
30	0	—	1512

Härvid är til märkandes, at någon olikhet un-
 derstundom kan ske i Nyttändningens inträffan,
 de på utmärkte dagen, så at Nyet kan infalla
 dagen före eller efter den, som Primen visar, hvil-
 ket ock kommes i bog vid Solens ingång i Klim-
 melsteknen, särdeles då Skottar infalla och af-
 ven hvad det förra angår, af Månens ojämma
 gång i synnerhet om Sommaren; sådant bör
 genom astronomisk uträkning jämnkas och rätt-
 tas:

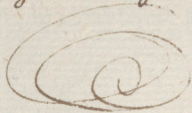

tas: man må nöja sig därmed, at i det närmasse
bär vinna ändamålet.

Påskⁿtermin.

Par. 46.

är grunden til alla rörliga Högtidens flyttning;
därföre skal Påskⁿ först uppsökas och i det afseende
letas up närmasse Ny, som tändes intil Vårⁿ dag,
jämningen, hvilken merendels sker d. 20. Martii,
det må finnas före eller efter, samt sedan uträk-
nas Nyets Fullmåne, hvilken är Påskⁿtermin,
eller Fullmånen och den därnäst uppå följande
Söndagen blifver Påskⁿ dag: så at, om Påskⁿ full-
månen infaller på en Söndag, så är nästa Sön-
dagen därefter Påskedag. Exempel härpå
kan tjena år 1787. då N är Prim eller Cyllental
och står under d. 19. Martii, des Fullmåne blif-
ver, enär 14. dagar räknas därtil, den 2. April
och Söndagen därpå är Påskⁿ dag, den 8de.
Om tvänne Nyändningar skulle falla lika-
långt ifrån på hvar sin sida om Vårⁿ dagjäm-
ningen, så håller man sig vid den sednare,
hvars

kvans Fullmåne är Påsk, ter min.

19

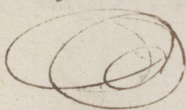
När man fått Påskdagen, så finnas alla andra
dra rörliga Fester, så som:

1° räknas 2 Söndagar tillbaka, så har man Sön,
dagen Septuagesima, därnäst Söndagen Sexage,
sima och så Fastlags Söndag, samt de följande,
de Söndagar i Fastan.

2° ifrån Påskdagen infaller på den 5te Sönda,
gen Bonnesöndag, torsdagen, i samma vecka är
Christi himmelfärds dag, samt två veckor efter
Påsk Pingst dagen. Söndagen efter Pingst
är Helga Trefaldighets Söndag och sedan alla
de vanliga Söndagar i ordning til Advents
Söndagen, hvilken alltid infaller Söndagen
för Barbara dag, som är den 4. Decembris.
3° de Söndagar, som först på året firas för
Septuagesima, kallas Söndagar efter Nya,
ret och Trettonde dag.

De tolf Flimmels tekn.

De 12 tekn äro i början tagna af dictioner om
bedri

Hedniske gudar och sedan Stjernor eller Stjern,
 klasar i Djurkretsen af Astronomis därmed
 nämnde samt visao därmed, at Solen går ja-
 nuarii månad i ♃ Vattumannen, Februari
 i ♄ Siskarne, Martii i ♀ Våduren, Aprilis i
 ♂ Oxen, Maji i II Tvillingarne, Junii i ☾
 kräfvetan, Julii i ♃ Lejonet, Augusti i NY Jung,
 frun, Septembris i ♄ Vågen, Octobris i ♀ Skor-
 pionen, Novembris i ♄ Skytten och Decembris
 i ♄ Stenbocken, som ses af följande tabell:

♃	♄	♀	♄	II	☾						
I	H	F	*	P+	P	R	F+	F	P+	P	N+
P	P	N	F	*	F						
P	P+	F	F+	R	R+	P+	*	*+	F	F+	I
Ω	NY	♃	♃	+	→	♄					
N+	P	P+	F	F+	R	P	F+	*	F	F+	I
*	P	P	N	P	R						
I	H	F	*+	*	P	R+	R	F	P+	P	N+

Detta ses antingen framför hvar Månad
 eller vid ändan af Stafven med under-
 skrifven runa och märkes, hvarest bon
 i dag, raden finnes tredje gången för de
 första 6. Månader i året och för November

och

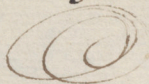

och December; men för de öfrige fyra-
4de gången, så som:

Man vill veta, när Solen går i Vattuman-
nen, så ses 1° at ☉ står främst och såle-
des för Januariu Månad, 2° at där under
står ♃, som 3dje gången kommer igen
d. 20. hvaraf synes, at Solen går den 20.
i Vattuman och så vidare i de öfriga-
Månader.

Nytta här af är i synnerhet at få veta,
när Sommar, och Vinter Sol, ständet, samt
höst, och Vår, dagjämningen infaller och
är således bekant, när de fyra årrens ti-
der beqynnas; ty Våren börjas, när Solen
går in i Väduren, Sommaren i Kräfsve-
tan, Hösten i Vågen och Vinteren i Sten-
bocken.

De små runor bredvid äro siffror, utvi-
sande timarne, när Solen går up och ned
den 1. och 15. i hvar Månad: de öfra visa
up.

uppgången, de nedra nedgången, och när et
kors står bakefter eller framför runan gif
ver det tilkänna, at en half time eller nå,
get mera bör tilläggas efter runans siffertal,
men är korset borta, får man ej tillägga nå,
gen full half time, til exempel: efter I. står
främst i Våttumännens månad, ses, at kloc,
kan är in emot 9, när Solen går up den 1. Ja,
nuari; ty I. betyder 9. i räkningen, och vida,
re, efter P står där under, synes, at klockan
3. vid pass går Solen ned; ty P är 3. i räk
ningen, sedan at hon ej är half 4. efter intet
kors är där, o. s. v. Här af ser man ock, hur
ru lång dageri och natten är; ty om man
fördubblar uppgångs timarne, så har man
nattens längd, fördubblar man nedgångs
timarne, så har man dagens längd.

För älderdomens skull utfättes på Staf
ven ff Seders lek, hvarmed de gamle roat-

Sig

sig och är den samma, som är tryckt och förklarad vid beskrifningen öfver (alen, den, Stafven).

Bihang

Fäst är de gamla Runstafvar, som hafva Φ til Gyllental d. 1. Januarii, til betydligaste delen blefvo onyttige år 1753, då det förbättrade (alendarium) här i Sverige antogs; så kunna de dock lämpas til nu varande års, räkning, i det hvad dag, raden, med de orörliga Fester och alla dagar i året, angår, den förbli, ver orubbad vid sin vanliga ordning, men med Sol, och Måne, cirkelne, samt Sontens ingång i Himmels, teknen, måste tagas en ny uträkning och vidkomman, de Måne, cirkeln eller Gyllentalet, så höjel, pas det, om man antager på år 1786 Φ det

19de eller sidsta af cirkelen för Gyttental,
börjar 1767. på V. och går sedan år ifrån år
efter vanligheten cirkelen igenom).

Sol, cirkels räkningen hjälps och, om man
tager år 1776. på V. för l. eller cirkelens bör,
och räknar sedan år efter annat på vanli-
ga sättet.

Solens ingång i himmels tecken kan äfven
igenfinnas, om man räknar 11. dagar fram
i Månaden ifrån den runa, som i det
afseendet är, så som N. för Januarii, på stat,
ven utmärkt, och då blifver i stället för
d. 9 Jan.; Solens ingång i Vattumannen
d. 20 i samma Månad; tvärmed sedan
förjares i de öfrige årets Månader på li-
ka sätt.

ntal
,
ar

an
,
or,
ni,

fuen

ram

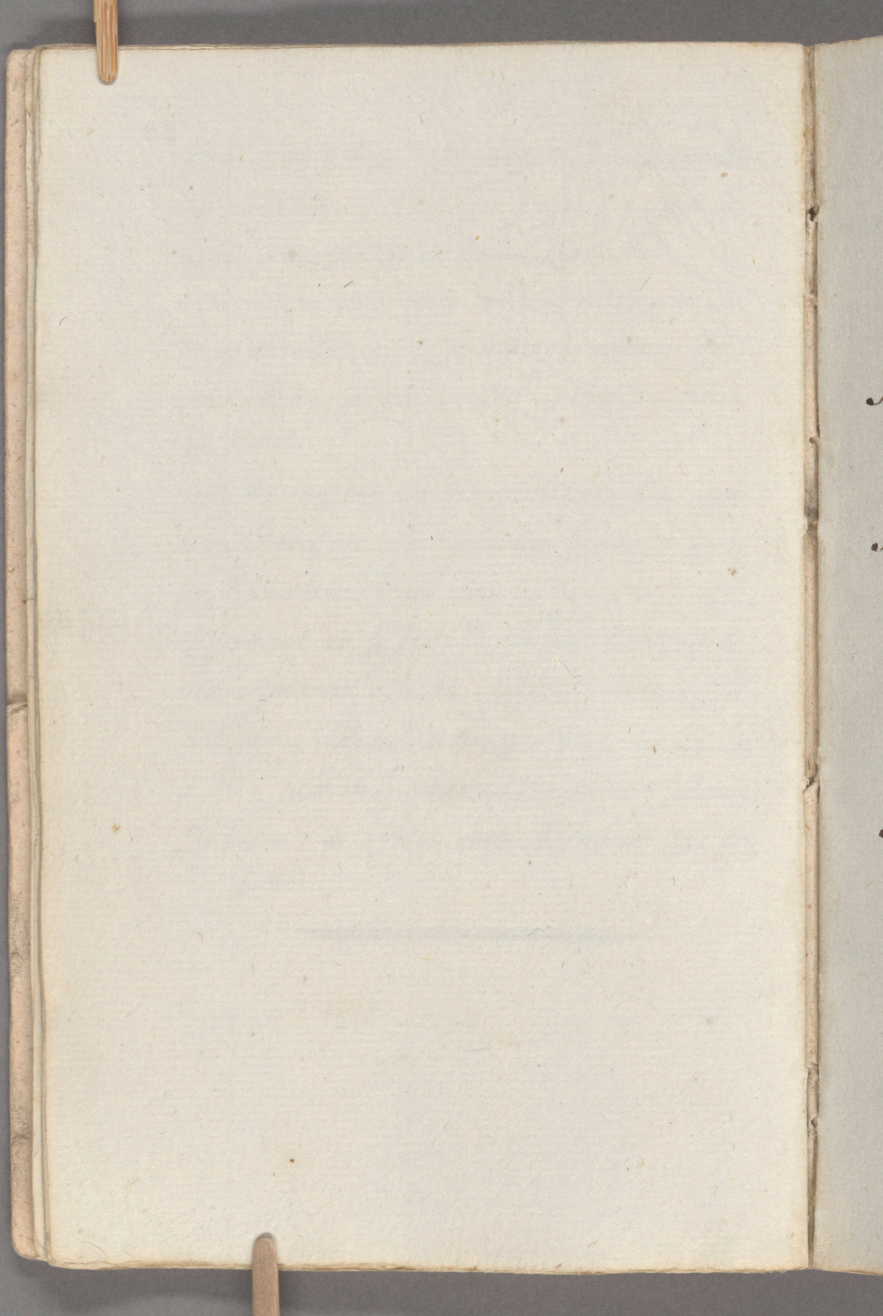
let.

staf,
,
tor

nen

an-

li,

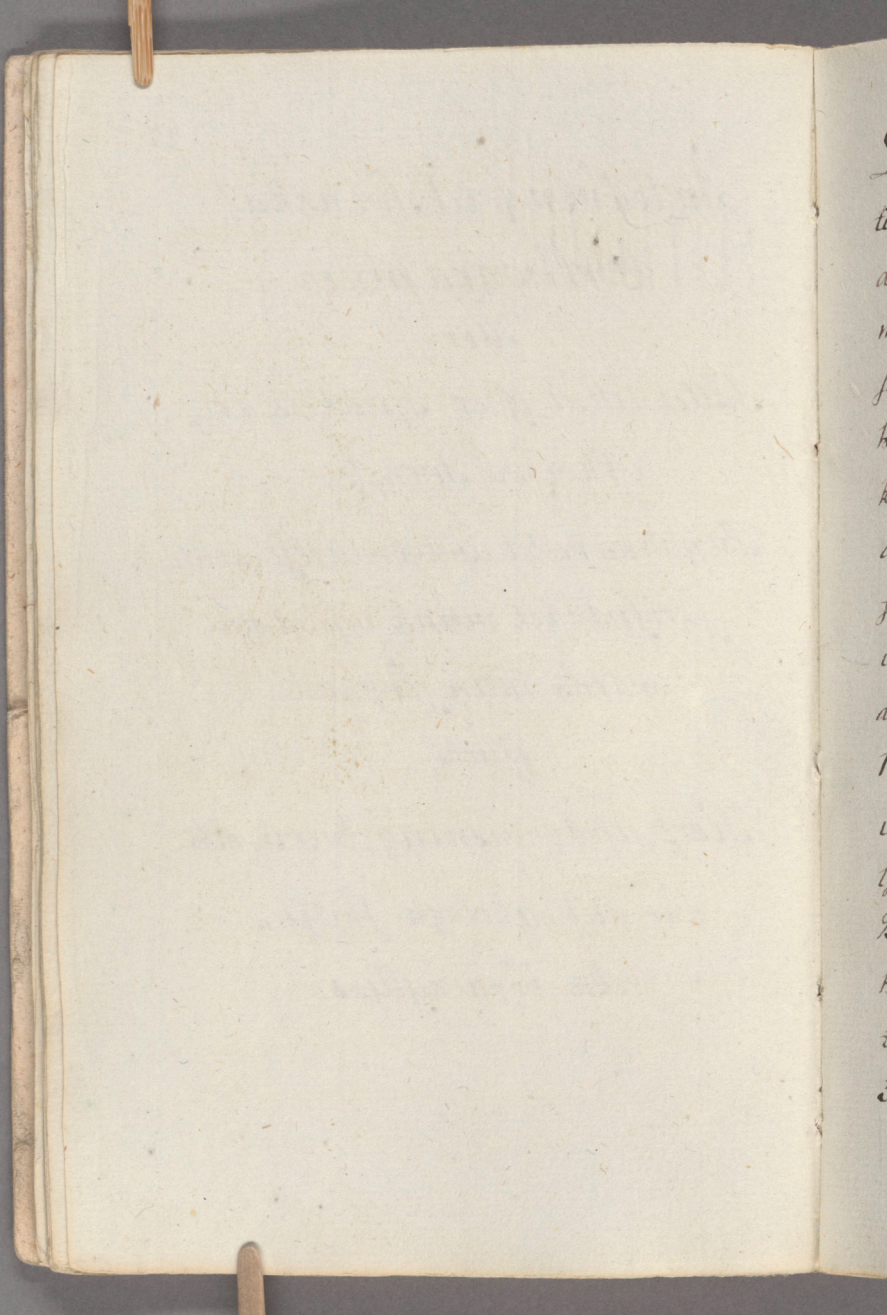

Inledning til Svenska
Orthographien
eller

Sättet til at, efter Språkets art,
skrifva Svenska

Begynnare til underrättelse, at uti
skrifvandet vinna visshet om
ordens rätta förstånd.
jemte

Kort undervisning, huru och
när de brukeliga skilje-
tekn böra nyttjas.

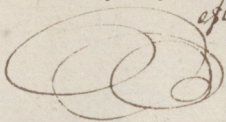

Det kan icke bestridas, som alla tiders erfarenhet vitnar, at genom skrifvande, underhjelpes minnet, så väl som at där, medelst meddela andre sina tankar, och så nödvändig den konsten i det afseendet hålles, så angelägit bör också vara, at, til före, kommande af tvetydighet, så uttrycka orden, som språkets art det fordrar; hvar, före och til vinnande af vifs, och stadighet i det Svenska Språkets skrifvande, är nödigt, at följande grund, regler i akt tagas:

1° Orden bör skrivas med sådana bokstäver, som aldrig närmast komma intil själva ljudet, hvarmed de uttalas.

2° När man af ljudet intet vift kan af-tagga, huru ordet bör skrivas, rättar man sig efter des ursprung eller andra närskytta ord.

3° kan man icke heller däraf hafva säker-

often.

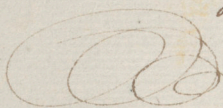
Af terrättelse, rättar man sig efter det hos de
förnämste och förståndigaste denna tiden-
måft vedertagna bruket.

4° Ändteligen bör man och hafva något af-
seende på det, som kan göra Språket lättare
och behageligare för utlänningarne, samt
hvad som är vigare och behändigare i skrif-
vandet.

Första Reglan.

Orden böra skrivas med sådana bokstäf-
ver, som aldrig närmast komma intill hufvud-
va ljudet, hvarmed de uttalas:

Märk 1° Denna reglan har sin grund i själ-
va ändamålet, hvarföre man skriver. Och
är meningen denna, at orden böra skrivas,
som de talas, när de fullt uttrycke,
ligen uttalas och så, som man i en offentlig
sörsamling tala plägar; ty i almänt tal och
dage.

dageligit omgånge brukar man under ti-
den en korthet: är ock då en vårdslöfhet icke
allenast tilläten, utan ock behagelig, såsom:
det ringer i väl, i stället för vård, han är
ute på gålv, i stället för gården.

Och ehuru väl i några främmande språk,
som i synnerhet Fransöfkan och Angeliskan,
många ord annorlunda skrivas, än de utta-
las; är dock intet tvifvelsmål därom, at de ju
fordomdags så blifvit uttalte, som de nu fin-
nas skrifsne; men uttalet har med tiden sig
ändrat och skriften blifvit stände och bibe.

i of.

fter

fjelf.

komh.

vilket

ven

sterrättelse, rättar man sig efter det hoos de
förmämste och förståndigaste denna tiden-
mäst vedertagna bruket.

4° Andteligen bör man och hafva något af,
seende på det, som kan göra Språket lättare
och behageligare för utlänningarne, samt
hvad som är vigare och behändigare i skrif-
vandet.

Första Reglan.

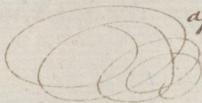
Orden böra skrivas med sådana bokstäf-
ver, som aldrig äro komna intill sig,
va ljudet svarmed de uttalas:

M. # Märk 2° En och den samma bokstaf
va kan hafva flere fonos: ljud: eller gradus
är soni, så som: e uti med cum och med, det
som nedersta på en steda: samma sak är
lige med o, det låter annorlunda i komma
fo än uti ko; således kommer undertiden
e när intill ä, och o intill ä.

dageligit omgånge brukar man under ti-
den en korthet: är ock då en vårdslöfhet icke
allenaft tillåten, utan ock behagelig, såsom:
det ringer i väl, i stället för vård, han är
ute på gålv, i stället för gården!

Och esuruväl i några främmande språk,
som i synnerhet Fransöfkan och Ängelskan,
många ord annorlunda skrifvas, än de utta-
las; är dock intet tviifvelomål därom, at de ju
fordomdags så blifvit uttalte, som de nu fin-
nas skrifne; men uttalet har med tiden sig
ändrat och skriften blifvit stående och bibe-
hållen; Finnaudes man dock, at jämväl i of-
vannämnde språk blifver skrifvandet efter
handen allt mer och mer jämnkat efter själ-
va uttalet.

Ofta sker när vissa bokstäfver sammankom-
ma, tjuda de litet annorlunda, än eljest, hvilket
äfvén

Äfven sker i andra språk. G. i Svenskan fram-
för e, i, y, ä, ö, kommer när intil j consonans;
annorlunda ljuder G. i gif, än i gaf: annorlun-
da i gifva, än gafva: annorlunda i förgyld, än
guld: annorlunda i gärda och gångse, än i gård
och gå, och dock haßva de förra orden: gård och gå,
hvarföre man ike heller behöfver tillägga i uti
följande och dylika ord: get, getter, gärna, gåst,
begära, göra. Af samma skäl kunde guller och
skrifvas nöge; ty det kommer af nog eller nögd
och löge, hvass när skylta är log, imperfect: af
le; men g. tyckes i dessa orden haßva gått uti
et j. consonans och förden skull hålles för bäst,
at de skrifvas med j, bäst som både ljudet
och det vedertagna bruket det fördrar.
Äfven och k. framför ofvannämnde voca-
ler, e, i, y, ä, ö, har lika som et i med sig; men
icke så för a, o, u, ä, annorlunda låter k. i
koka

koka och kok, än i kök; dock äro dessa af sam-
ma ursprung. Annorlunda låter det i kifva
och kypsa, än i kanna, ko, kunna, kat. Hvar före
man ock kan umbära i uti följande och dyli-
ka ord: känna, kära, kött, köra.

När g. til sammans komma, låta de nästan,
som kt, såsom: vigt, jagt, drägt, slägt, af väga,
jaga, draga, slag genus: äfven ock g. uti vigsel,
hvars närskylta är vigd, låter nästan som ko;
hvilka bokstäfver man i sådane mål brukar
bör, det mäste ursprunget, eller andra närskyl-
ta ord utvisa. Vid: Reg: 2.

Af denna första Reglan följer

1° At vocaler, eller sjetiljudande bokstäfver,
böra icke fördubblas i en stäfvelse. Bör att
så skrivas: so, ba; icke soo, baa; ty hvar
och en vocal hafver sitt eget ljud. Så skulle ock
en i språket okunnig snart läsa dessa orden
såsom dijsyllaba): tvåstäfviga) so: ol, ba: at, på
sam.,

Samma sätt, som vi läse oordning, oomvänd,
anseende. Af samma orsak förkastas dubbeltt
ij, så framt icke det ena är consonans med ju,
dande: såsom uti nije, tije; men detta ij bör dock
i skrifvandet skiljas ifrån ij.

11° Consonanter böra förubblas, när ljudet det
fordrar och enkannerligen, när man därige,
nom kan skilja tvänne ord af åt skillig bety-
delse, såsom: dagq ros, dag diu, tagg limbus, tag
tex, flagg scoria, flag genus, pugna, plaga, vagg
paries, vag via, agg ovum, acies, agg imper. a fru-
ere, hatt pileus, hat odium, mat lasus, mat ci-
bus, forr prius, for pro, hopp spes, hopp acorvus,
hugg ictus, hug animus, desiderium, beredd
paratus, bered para' imper.; vifs certus, vis sa-
piens, bock hircus, bok liber, skall sonus virgens,
venatio, skal putamen, all omnis, al alnus,
tall pinus, tal sermo, full plenus, ful de for-
mis, fall casus, fal venalis. Men hvareft in-
gen

gen tvetydighet är at befara, synes icke val-
 ra nödigt, at fördubbla consonanterne; ty skriv-
 ver man at, et, til, sem. Dom ock öfver att ar-
 vedertagit, at man vir, men sed, skrivvas-
 med et n; så bör det väl därvid förbliwa;
 dock at skilja det förre ifrån man juha, och
 det sednare ifrån men lasio, kunde vocaler-
 ne i dessa orden, som så långt utdragas, be-
 teknas med en accent ^: så kunna ock följ-
 jande nästan lika ord skiljas i skrivvan,
 det: skäl nota futuri, skall clamor, ingens
 sonus, venatio, skâl putamen: desse mon-
 syllaba: enstafviga ord: | en unus, En Junipe-
 rus, kunna på det sättet skiljas, at antin-
 gen En Juniperus skrivves med stor bokstaß,
 eller ock sättles en accent öfver ê.

III° Är intet nödigt, ej heller görligt, at i-
 skrivandet skilja ord af olika betydelser, men
 med enabanda ljud, så framti icke ursprun-
 get

get det fördrar, til exempel: mål skrives
lika, fast än det hafver fem åtskilliga be-
märkelser, nemligen 1° lingua, sermo, 2° ter-
minus, meta, 3° mensura, 4° epulum, 5° casus
i dy mål. Så betyder 1° sic, 2° situla, 3° serere,
seminare. Vid bemärker 1° apud, 2° amplius.
Maka conjux, 2° movere.

Den andra Reglan.

När man af ljudet intet vift kan af taga,
huru ordet skrivas bör, rättar man sig ef-
ter dess ursprung eller andra närskytta
ord.

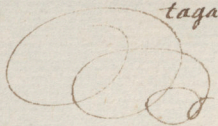
Åt så skrives man vigt, jagt, drägt, slägt;
men icke vikt, jakt, dräkt, fläkt; ty de äro
af väga, jaga, draga, slag genus: äfven ock
slagta, slagtning, fältslagtning; ty de kom-
ma af slag ictus, plaga: lika så magt, mägt,
tig, stormägtig, almägtig, hvilkas närskyt-
ta är förmåga. Helg bör skrivas med e och
icke

icke med ä; ty det kommer af helig: lika,
 tedes skrives följande med e: enka, enkling,
enkel, hvilkas ursprung är en och närskyl-
 ta ensam; men rätt, rectum, skrives med ä,
 ty vox cognata är rāta rectum facere, eri-
 gere.

Märk 1° Som ofta händer, at bokstäfverna,
 så väl vocaler, som consonanter; blifva in-
 flexione vocum och derivatio bortbytte;
 så förbytas de i sådane, som äro til lju,
 det de närmaste; alltså förbytes a underti-
 den ock ä uti ä, o i ö, ibland ock i u, u uti y-
 och tvärt om. Därföre bör man skriva mäg-
tig, präktig, ädel, främst, äkta, händer, lan-
der, fasta, tänka, gränsa, ängel, ängland,
 med ä och icke med e; ty de äro af mägt,
prakt, adel, fram, akt, hand, land, fast, tan-
ke, granne, angelus, anglia. Ambete skrives
 med ä; ty det kommer af det gamla or,
 det

det ambat och ambt servus et serva: lika fa
ställa, hvars närskylda ord äro anstalt,
stall, sätt och sätta, som hvar i parlic. satt:
sända, hvars närskylda är gesant, hvilket
är nu i Svenskan vedertagit: tränga och
trängre böra skrivas med a; ty de äro af
träng: somna bör skrivas med o, och icke
a; ty des radix eller vox cognata är sömn;
så och imperfectum lepp af löpa. Går un-
dertiden i et j: så som uti nöje och löje. se Reg. 1.
Ofero: 2. vid slutet.

Märk 2° På detta sättet kunna en stor hoar
ord, som äro aldeles lika, eller nästän lika
til ljudet; men olika til betydelsen, jemväl
i skrivan det skiljas: godt af god, gått af
gå, slägt af slag genus, släkt af släcka ex,
stinguere, flygt af flyga, flykt af fly fug,
re, ronna erubescere af röd, rana med våld
taga,

laga, eller crudescere af rå, lässa tåta sig sa
 se, lofsa solvere af los, höf aula af höfelig,
höf instrumentum piscatorium, hvars
 cognata äro höfva, höfvor, höfva. Sold
stipendium, hvars af är soldat, fäld vendi
 tus, grässa heluaris, af gråta, grössa se
 bris af frost, kak locus supplicii, kok coctio,
 af koka, flätt tempus secandi foenum, flott
 ara af fluta, imperf: flöt, spor vestigium af
spörja des när skylla, spär praedicit, brott
 delictum af bryta, imperf: bröt, bräddt af bräd,
spott sputum, späddt praedictum, flott pingue,
 do af flyta, imperf: flöt, gläddt af glä excori
 are, rett ferulum af reda, rätt jus, rectum
 af rälla, hvars cognatum är råta.

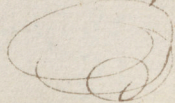
Den tredje Reglan.

När man af de föregående reglor icke
 kan hafva säker efterrättelse, rättar man
 sig efter det hos de förnämste och förständig^{ga}

gafte denna tiden mäst vedertagna bruket,
til exempel: Som man öfver allt gör den skil-
nad emellan och och ock, at och skall betyda
et; men ock etjam, varandes det i vår Svenska
Bibelen noga i akt tagit; så må det ock där vid
förbliwa. I lika mätto är allmänt veder-
tagit at sätta ju tillsammans uti följande
ord: gi~~g~~wa, skri~~g~~wa, dri~~g~~wa, m. s.

Nu ehuru väl man skulle tycka, at g kunde
här umbäras och v. göra tilflyllest; dock som
detta skrif, sättet är inkommit och allmänt
i bruk; så tyckes vara rådligast, at det behäl-
ta, i synnerhet som skönjas kan af imperati-
vis: gi~~g~~, skri~~g~~, dri~~g~~, och imperfectis ga~~g~~, skre~~g~~,
dre~~g~~, så väl som monosyllabis: sta~~g~~, gra~~g~~, ha~~g~~,
ä~~g~~, li~~g~~, hi~~g~~, an~~g~~, at g ha~~g~~ ver undertiden et lena,
re ljud, som kommer när in til v.

Sör det vedertagna brukets skull behålles q.
quar i orden quinna, qued, quida, quäda,
quarn

quarn, *quist*, m. s., *fast* än k. kunde göra sam-
ma tjenst.

Samma sak är ock med *x* och *z*, af hvilka
det förra låter som *ks*, och det sednare som
ds, eller *ts* och kunde alltså umbäras, där i,
ke et långligt bruk gifvit dem så stor myn-
dighet; men genitivus *Guds* skrifves rättare
med *s*. än *z*; ty som *d*. är där til förene, så be-
höfves ike mera, än et *s*. och så i andra dy-
lika ord.

Den sjerde Reglan.

Man bör ock hafva något af seende på det,
som kan göra språket lättare och behagliga-
re för uttänningarne, samt hvad som viga-
gare och behändigare är i skrifvandet.

I anseende til det förra vore bäst at skrif-
va och låta trycka Svenskan med latinska
bokstäfver, som Ängländare och Holländar-
ne nu göra, och i anseende til det sednare be-
håller

håller man qvar det vedertagna ck, i stället
för kk.

Tillämpning af Reglorna til bokstäfverna i synnerhet:

Bmä temnas ute i himblar, gambla, sam,
bla, för samling, namn, såmbre; efter det nu
mera ej utsäges.

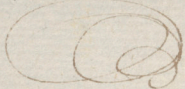
Ö och ör i Svenskan ike brukas, hvarest orden
fordra g. eller k, men i och, och, behålles det
qvar.

ck behålles qvar der ljudet fordrar dubbelt
k, men där enkelt gör til fyllest, temnas c. u.,
te, såsom i hvilken, m. s.

D. Adjectiva, som lyktas på d. in masculin:
och foemen; lyktas i neutro på dt, äfven så
och particippia, kräft är af verbo kräftva,
kräft är vis, potentia.

När e. skal brukas och icke ä, se Reg: 2.

I tillsammans med u. w. i giftva, skriftva
be

behålles quær. se Reg. 3.

H. bör allestädes utelemnas, hvaräst det icke höres och bör man alltså skrifuva, med sig, mig, utan, uti; men icke med h, si, mi, u, an, uthi. Äfven bör det utelemnas i den ändel. sen lig, e. g. underlig. m. §.

Märk 1° H. skulle tyckas böra behållas quær i then, thetta, thersöre, förthen skull, altthen, stund och i dat. och ablat. thij af nominat. thet; ty th i dessa orden är i stället för den Runska bokstaäfen Þ. Thor, hvars rätta ljud förmodeligen Angelsmännen ännu behålla; men vi gementligen förvandlat i d. hvarföre man också, efter det uttal, som nu är näst gånse, har rätt at skrifuva dessa ord med d; dock visar erfarenheten, at gamla skrifstället behålles i publiqua skrifter.

Märk 2° Hv. behålles quær i hvilken, hvar, hvaräst, hvad, hvem, hvilka, hvi, hvad, efter som

som H¹o höres i dessa orden, efter vissa pro-
viciers uttal. 2° kan ock därmed någon tvety-
dighet afhjelpas; så som: hvad quid, vad va-
dum, prova catio, appella tio, sko tts mål, hvar u,
bi, var puit, hvi quare, vi nos, hval balena, val
electio.

I bör sättas där det höres, så som: bjälka, stjäl-
la, tjena, gyttja, lättja, flättja; men när g. och
k. går för e, i, y, ä, ö, behöfves icke at sätta i. emel-
lan, se Reg: 1. Anmärk: 2.

Några verba hafva et i. efter t, så som nyttja,
vättja, vöttja

Q. När o. brukas och icke ä^o se Reg: 2.

P. Lemnas ute i namn, hampn, m. f. ty det
höres nu icke mera!

Q. se Reg: 3. X, och Z. se sidnämnde Regla.

Om skilje, teknen.

Det vore icke utur vägen; at ock påminna
 något om de brukeliga skilje, tekn, af punct
 och coma, m. s. som tjena; at i skrifvande göra
 en mening tydlig och lärer därför ej mistyck-
 kas, om Herr Probstens Bergklints uppsett-
 uti Sammandraget af Vetskaperna, rörande
 detta ämne, för des tydlig, och korthet, ord i fran-
 ord här införas, bestående i följande bref, hvar,
 af alla husfjudsakeliga reglor, som til berörde
 tekens bruk behöfvas, kunna inhämtas:

Min Herre. eller!

Eder egendon är då til salu, och hembjudes
 mig. Låge den mig närmare til hands, så at
 jag kunde sköta den sjelf: vore den ej så dyr,
 eller hade jag åtminstone lättare tilgång på
 penningar: och ändteligen, om ^{jag} ej nu: vid til-
 tagande ålder; begynte at tröttna vid en vid-
 sträckt hushållning; så skulle jag lätteligen
 kunna

kunna inledas i detta köp: ty jag känner
egendomen, och den är god. Sian ske jag —
ville dock, — — och jag vill säkert; — men
at sätta mig i vidlyftighet. — Hvad vill jag
då göra? ty värr! när man ej kan, så måste
man väl rätta sig efter det gamla och väl
grundade ordspråket: "Köp ej allt hvad du
kunde behöfva; utan allena st det, som du ej
kan vara förutan. Nu måste jag då väl lä-
ta denna handel fara; men tackar dock
förbindligast för anbudet. Forblifver m. m.

Däråf finner man, at hvar enkel tan-
ke för sig åtskiljes med et coma |,|. Hvar
underfördelning, eller hufvud omständighet
af samma period, åtskiljes antingen med
Colon |:| eller ock med et semicolon eller coma
cum puncto |;|; likväl med någon åtskilnad;
ty tecknet brukas antingen då man up-
räknar dessa omständigheter så som vissa
fördelningar, eller ock då man anförer an-
dras

dras ord: men tecknet; är et skiljemärke
 mellan en protasis och apodosis, d.ä. mel-
 lan en föregående sats, som ligger sa-
 til grund för en påföljande, at de ej kun-
 na skiljas åt, eller den ena förstås utan
 den andra. Tecknet |:| Parenthesfis inneflu-
 ter något, som blott tillägges uplysnings-
 vis. Tecknet " betyder at orden äro tan-
 ta af någon annan. Strecken — gifva
 tilkänna et tillstånd, då man begrundar
 något, hvarunder flere tankar komma
 och gå. Tecknet |?| betyder en framställd
 fråga och det |!| när man önskar något
 eller någon tittalar, eller anförer något
 klage, vis.

Historiskt och W. ingräpsett be-
rättelse alla i Almanackan inför-
der. Nimmis — Ser Wurmans Almanack-
Kon för År 1721 = S. om: 1730.

7
Carat.
mpt.
m d uel.

Riksh

STO

Handl

För

N^o.

*Ja. Eijoysson. And. Sara
Fyrt 200. 201. 202.*

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15

BIBLIOTEK
National Library
of Sweden

theket.

D.L.M.

ifter.

nskap

67

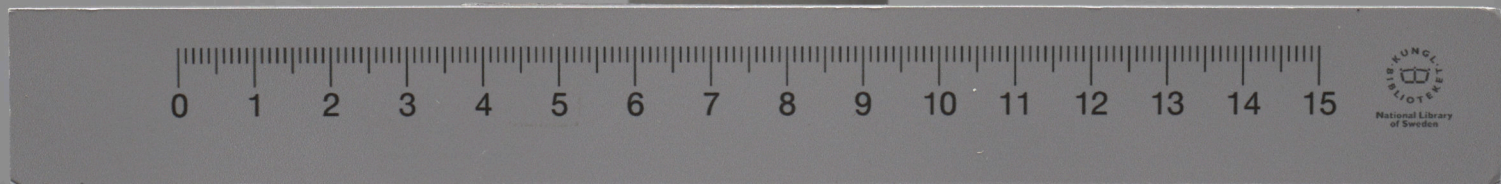
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15

In 2 Bände
200, 201, 202
Elyas
Sara

Off. theket.
1841
1842
1843
1844
1845
1846
1847
1848
1849
1850
1851
1852
1853
1854
1855
1856
1857
1858
1859
1860
1861
1862
1863
1864
1865
1866
1867
1868
1869
1870
1871
1872
1873
1874
1875
1876
1877
1878
1879
1880
1881
1882
1883
1884
1885
1886
1887
1888
1889
1890
1891
1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900
1901
1902
1903
1904
1905
1906
1907
1908
1909
1910
1911
1912
1913
1914
1915
1916
1917
1918
1919
1920
1921
1922
1923
1924
1925
1926
1927
1928
1929
1930
1931
1932
1933
1934
1935
1936
1937
1938
1939
1940
1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000